

Kamma Rahbek
og livet på Bakkehuset

”Hvem veed, hvor meget man endnu her vil faae at læse,
som man kommer til at blive rød over?”

Kamma Rahbek

(Knud Lyne Rahbek: *Erindringer*. V. Kbh. 1829. 175)

Kirsten Dreyer

Kamma Rahbek og livet på Bakkehuset

Et kulturelt miljø i Guldalderen

Syddansk Universitetsforlag 2018

© Forfatteren og Syddansk Universitetsforlag 2018
Sats og omslag: Dorthe Møller, Unisats Aps
Trykt af Specialtrykkeriet Arco A/S

ISBN 978 87 408 3130 6

Kamma Rahbek og livet på Bakkehuset er trykt med støtte fra:

Alfred Goods Fond
Augustinus Fonden
Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse
Oda og Hans Svenningsens Fond
Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat
Velux Fonden

Billede side 8: Silhouet af Kamma Rahbek klippet af F.L. Schmitz 1805.
Omgivet af en blomsterranke 1883. (Det Kongelige Bibliotek).

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller
anden mangfoldiggørelse af denne bog
er kun tilladt med forlagets tilladelse eller
ifølge overenskomst med Copy-Dan.

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
5230 Odense M

www.universitypress.dk

Indhold

Forord	7
Indledning	9
En gård i Nørregade	19
Kamma kom og blev i betragtning	45
Hvo kender ej det kære Bakkehus	77
Alle blomsters kærlige veninde	91
Adagiospilleren og Atair	117
Den Spanske	173
Den store Ole og Onkel Job	225
Udgiveren og "Grevebarnet"	265
Bakkelsesbæstet, den Grandiose og den uomvendte Adam	301
Blomsterpigerne og Kunst-Commerzen	321
Staal-Jensen, Den store Klodrian og Der kleine Declamator	345
Go' Søster og de sidste år	367
Bakkehussproget	393
Forkortelser	429
Litteraturfortegnelse	433
Personregister	441

Forord

Ved udgivelsen af *Kamma Rahbek og livet på Bakkehuset. Et kulturelt miljø i Guldalderen* vil jeg gerne takke Frederiksberg Fonden for økonomisk støtte til domicilering på Det Kongelige Bibliotek i forbindelse med mine indledende studier. En etårig ansættelse i 2011- 2012 på Frederiksberg Bibliotek, hvor jeg i forbindelse med en digitalisering forestod en transskribering af breve og manuskripter i Bakkehusarkivet fra en lang række af Guldalderens kendte digtere og kulturpersonligheder, kom mig også til nytte i mit arbejde med bogen, fordi arkivet også rummer en række breve fra og til Kamma.

En tak skal også gå til Oda og Hans Svenningsens Fond, Alfred Goods Fond, Augustinus Fonden og Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat for støtte til trykningen af bogen, der bl.a. har gjort det muligt at bringe så mange farveillustrationer, som det er tilfældet.

Forlagsdirektør Martin Lindø Westergaard, Syddansk Universitetsforlag, takkes for et forbilledligt samarbejde om bogens udgivelse.

Det Kongelige Bibliotek takkes for gennem mange år at have givet mig husly på forskergangen i den nu nedlagte Forskningsafdeling. Karsten Bundgaard, tidligere leder af Fotografisk Atelier på Det Kongelige Bibliotek, takkes for de smukke fotografier. En tak går til museumsleder, mag.art. Gertrud With for at have givet tilladelse til at fotografere på Bakkehuset. Bibliotekar René Herring har læst en seriøs korrektur på manuskriptet. Endvidere takkes cand. mag. Flemming Hovmann for mange gode råd og samtaler, en stor personlig tak skulle være gået til Det Kongelige Biblioteks tidligere direktør, Erland Kolding Nielsen, som jeg havde håbet ville få bogen at se. Altid viste han interesse for Kamma Rahbek og hendes kreds, først ved at stå for udgivelsen af *Kamma Rahbeks brevveksling med Chr. Molbech* og siden *Alle blomsters kærlige veninde*, ligesom det var på hans opfordring, jeg skrev om Kammas rolle i forbindelse med Friederike Bruns mindedig over Jens Baggesen. Nu må det blot blive en tak på papiret i det Erland Kolding Nielsen døde 22. januar 2017 kort efter sin 70-årsdag, netop som han skulle gå på pension. Sidst men ikke mindst rettes en stor og varm tak til Det Kongelige Biblioteks forskningschef, dr.phil. John T. Lauridsen, der altid har støttet og opmuntret mig, under arbejdet.

Frederiksberg den 19. oktober 2018
Kirsten Dreyer

Kamma Rahbek.

Indledning

For mange år siden fik jeg en smuk lille bog med titlen *Fra Frederiksberg Have til Bakkehuset. Minder fra Kamma Rahbeks botaniske Vennekreds* (1918) af forfatteren Frits Heide. Jeg havde tidligere besøgt Bakkehuset, hvor mange af guldalderens digtere og kulturpersonligheder havde haft deres gang, og var blevet betaget af det lille museum. Alt stod tilsyneladende, som om husets berømte beboere Kamma og Knud Lyne Rahbek blot var gået ud et øjeblik. Geranier og pelargonier blomstrede i vinduerne, og der var tændt levende lys i de hyggelige stuer, alt i alt et museum, der ikke havde meget museumsagtigt over sig, men åndede af livet i Guldalderen. Interessen var altså på forhånd vakt, da jeg stod med Heides bog i hånden, og den blev forstærket, da jeg læste forordet, hvor forfatteren skrev, at meningen med bogen mere var at fremdrage en del nyt stof, mest breve og enkelte billeder vedrørende Bakkehuskredsen, end at levere en bredere skildring, idet man i en sådan ”ikke kunne undgaa at bruge – endogsaa ret stærkt – de allerede kendte Træk af Bakkehusets og det gamle Frederiksbergs Historie, hvilket blot vilde betyde en Forøgelse af Bogens Stof og mindre af dens Værdi”¹. Personkarakteristik var heller ikke Heides ærinde. Tværtimod fandt han, at det var spild af tid, blæk og papir at gentage en karakteristik af Rahbek, Oehlenschläger osv. Han var med andre ord enig i den vurdering, andre tidligere havde givet af disse personligheder bl.a. af Kamma Rahbek. Skønt Frits Heide altså forudsatte kendskab til det væsentligste af litteraturen om Bakkehuset, som jeg må indrømme, at jeg langtfra havde, lod jeg mig ikke afskrække. Jeg begyndte at læse bogen, og hvordan jeg egentlig kom igennem den, kan i dag undre mig lidt. Den forudsatte ganske rigtigt kendskab, ovenikøbet et ganske grundigt kendskab, til Bakkehusets historie men mere end det. Frits Heides bog er nemlig først og fremmest et stykke slægtshistorie, en beretning om slotsgartner Peter Petersen ved Frederiksberg Have og hans ni børn, hvoraf kun de tre yngste, kendt som Blomsterpigerne, havde tilknytning til Bakkehuset. De første 25 ud af bogens 82 sider har således intet med Bakkehuset at gøre. Vel trykker Frits Heide derefter et udvalg af brevvekslingen mellem Blomsterpigerne og Kamma Rahbek, men kommentarerne, der binder brevene sammen, er primært af folkloristisk og botanisk karakter og forudsætter i mange henseender et grundigt kendskab til latinske plantenavne, hvorimod det er så som så, hvor meget man egentlig får at vide om Kammars personlighed og livet på Bakkehuset.

---

1 Heide 5.

Mange ville utvivlsomt have tabt interessen for Bakkehuset og dets berømte beboere, hvis netop Frits Heides bog havde været introduktionen til emnet. Mig gik det imidlertid stik modsat. Læsningen gjorde mig nysgerrig. Jeg ville ikke alene vide mere om Bakkehuset men også om Guldalderen og dansk litteratur i almindelighed, og derfor begyndte jeg i 1978 i en moden alder at studere dansk på Københavns Universitet, hvor jeg var så heldig, at den navnkundige professor F.J. Billeskov Jansen, der ellers var gået af et par år før pga. alder, benyttede sig af sin ret som dr.phil. til at forelæse og nu op til 200-året for Oehlenschlägers fødsel underviste i hans æstetiske skrifter. Emnet kunne måske lyde verdensfjernt, men det blev en indgang til den danske Guldalder og indirekte også til Bakkehuset, fordi vi nok læste diverse af Oehlenschlägers fortællinger og programerklæringer men også hans skuespil og digterværker fra ungdomsårene, hvor han netop var en hyppig gæst på Bakkehuset. Og vi blev også indført i datidens teaterverden, som resulterede i, at jeg skrev en eksamensopgave om Oehlenschlägers teateranmeldelser.

I faget litteraturhistorie fik jeg Kamma Rahbeks biograf, Anne E. Jensen, og igen blev det et emne fra Guldalderen, jeg skrev om som en afløsningsopgave, nemlig Johan Ludvig Heibergs vaudeviller. Også de relaterede til Bakkehuset, fordi Rahbek som medlem af direktionen for Det Kongelige Teater fandt, at de var "fjællebodsløjer".

I min studietid fik jeg *Christian Molbech og Karen Margrethe Rahbek. En Brevvexling* forærende. Korrespondancen var udgivet af Chr. K.F. Molbech i 1883 i hundredåret for Chr. Molbechs fødsel. Udgiveren, der var søn af Chr. Molbech, havde først og fremmest gennem udgivelsen ønsket at forny sin fars navn og minde i litteraturen. Brevudgaven bragte imidlertid kun 156 af de 302 breve, Kamma og Molbech havde vekslet. Mange var tilmed forkortede, men i forordet hedder det: "I Forholdet imellem Molbech og Fru Rahbek er der Intet, som behøver at skjules. Deres Forbindelse var, i den gjensidige Følelses egentlige Udviklings- og korte Blomstringstid, med al sin Inderlighed og stigende Varme af aandelig Natur, en intellektuel Kjærlighed, hvori Eros var trængt tilbage, men Psyche heelt tilstede."² Om udvælgelseskriteriet skriver Chr. K.F. Molbech derfor: "For Udvalget af de i denne Samling optagne Breve har den indre Bevægelse i Venskabsforholdet været væsentlig bestemmende, idet jeg ikke har villet forbigaae noget Brev, der gav et, om end nok saa lidet Bidrag til Sammenhængen i Forholdets Udvikling. Kun saadanne ere udeladte, som i denne Henseende forekom mig ligegyldige, og som derhos ikke bragte noget Udbytte for Literatur- eller Personalhistorien."³

---

2 Molbech 1883. V.

3 Ib. IX f.

Chr. K.F. Molbechs udgivelsesprincipper var typiske for datiden. Udgiveren bestemte egenrådigt, hvad der skulle medtages. Ofte kan valget af udeladelser forekomme berettiget, men faren lurder. Hvem kan egentlig afgøre, hvad der er vigtigt eller betydningsløst? Hvad den ene finder interessant, finder den anden måske ganske uinteressant.

Som tiden gik, blev det mig mere og mere klart, at Chr. K.F. Molbech havde gjort de to brevskrivere en bjørnetjeneste med sine udeladelser og forkortelser. Havde han som den kærlige søn, der ville hædre sin far, alligevel udeladt noget, der kunne virke kompromitterende? Hertil kom, at det langtfra var alle, der delte hans syn på Kammas og Molbechs venskab. Da jeg læste *Et Liv gjenoplevet i Erindringen* af Johanne Luise Heiberg, blev jeg opmærksom på, at der allerede ved udgivelsen var uenighed. Fru Heiberg, der gennem Johan Ludvig Heiberg og sin svigermor, Thomasine Gyllembourg, havde fået et indgående kendskab til Kamma Rahbek, giver i erindringerne et meget indfølelsefuldt portræt af hende under sit eget sommerophold på Bakkehuset i 1842 og betoner, at det var synd, at mange læsere havde fået et nyt og negativt syn på hende efter udgivelsen af brevsvekslingen. Netop det faktum virkede provokerende på mig og opfordrede indirekte til en fuldstændig og kommenteret udgave af Kamma og Molbechs brevsveksling. I 1993-94 kunne jeg derfor udgive *Kamma Rahbeks brevsveksling med Chr. Molbech* I-III. Som titlen antyder, var synsvinklen forskudt i forhold til Chr. K.F. Molbechs udgave. For mig var Kamma den centrale personlighed, og det kom også til udtryk i indledningen til værket, hvor jeg gav en skitse af brevsvekslingens historie samt en karakteristik af Kamma Rahbek og af selve brevsvekslingen.

Under arbejdet med transskriptionen af brevene og det efterfølgende kommentararbejde læste jeg selvfølgelig diverse af Kammas og Molbechs breve til andre, der kunne tjene til at belyse deres indbyrdes korrespondance, men også erindringer af mennesker som Oehlenschläger, Just Mathias Thiele og H.C. Andersen, der havde kendt Kamma og var kommet på Bakkehuset, samt i videst muligt omfang sekundærlitteraturen. Jeg konstaterede i den forbindelse, at den noker omfattende men hovedsagelig begrænset til mindre bøger og ikke mindst til artikler i tidsskrifter, årbøger og antologier eller kapitler i større værker. Bortset fra diverse artikler m.m., der ikke bygger på selvstændige studier men andres arbejde, kan sekundærlitteraturen groft sagt deles i en række grupper.

En mellemting mellem kildeudgaver og sekundærlitteratur tæller værker som Frits Heides ovennævnte bog, P.H. Boyes *Om Karen Margrethe Rahbeks Brevveksling og hendes Correspondenter. Meddelelser af efterladte Breve* (1881), der i øvrigt især satte fokus på hans fars, A.E. Boyes, venskab med Kamma og striden om Oehlenschlägers *Freyas Alter*, Peter Braams Valores *Guldalder tidens kvinder* (1989) om Kammas venskab med forfatterinden Friederike Brun, hvor

deres korrespondance i det omfang, den er bevaret, er bundet sammen af Peter Valores kommentarer m.m. Samme metode benyttede han i *Hundeposten* (1999). Her drejede det sig alene om Oehlenschlägers såkaldte Hundeposter til Kamma, de fleste fra hans udenlandsrejse 1805-09. Hundeposterne havde i øvrigt tidligere været trykt sammen med Oehlenschlägers øvrige breve i *Breve fra og til Adam Oehlenschläger*. Også min egen *Alle blomsters kærlige veninde. Kamma Rahbek og hendes botaniske vennekreds* (2013) er komponeret efter samme princip.

Birgitte Possing definerer i *Ind i biografien* en biografi som ”en fortælling om og en fortolkning af et liv. Den er ikke fiktion, men en tegning af et historisk virkeligt, levet liv, hvor hovedpersonen [...] er skrevet eller fortalt af en anden, nemlig biografen”.⁴ J.P. Mynster lagde allerede i 1831 grunden til denne type portrætter i et mindeskrift om Kamma og Rahbek, hvor han i øvrigt også gav glimt af livet på Bakkehuset samt en skitse af Rahbeks personlighed og liv. Men det var tydeligt, at det ikke havde været helt uproblematisk at skulle portrættere hende: ”Hvorledes skildrer jeg dette uforglemmelige Væsen tilfredsstillende enten for dem, der have kiendt hende, eller for dem, der ikke have det.”⁵

Læsere af biografier vil have gjort den erfaring, at de fleste handler om mennesker, der har haft et udadvendt liv. I *Romantikens forfatterinder* sætter Lise Busk-Jensen Kamma Rahbek op over for Caroline Schlegel, der havde en omtumlet skæbne med tre ægteskaber og tre børnefødsler, hvoraf kun det ene overlevede spædbarnsalderen. Alt i alt er det et livsforløb, der står i skarp kontrast til Kammass, som Lise Busk-Jensen meget træffende karakteriserer som ”mere stilfærdig”.⁶ Det er måske også forklaringen på, at der ikke er skrevet større biografier i traditionel forstand om Kamma. Det største portræt gav Georg Brandes i 1870,⁷ som ofte har været citeret i litteraturen om Kamma. Desværre har Brandes ikke oplyst, hvilke kilder han byggede på, og det er skrevet, før udgivelsen af hendes brevveksling med Chr. Molbech udkom. Af samme type må henregnes rækken af portrætter i diverse biografiske leksika, altså meget kortfattede biografier.

Den anden og største gruppe indledtes i 1868, da Nic. Bøgh udgav *Kamma Rahbek og hendes nærmeste Omgivelser*, der i første omgang blev trykt i *Aftenlæsning*⁸ og samme år udkom i bogform. I denne gruppe, der snarere er kulturhistoriske studier og fremstillinger, fortælles i en skønsom blanding om Kamma

4 Kbh. 2015. 29.

5 Mindeskrift VI.

6 I. Kbh. 2009. 286.

7 *Kritiker og Portraiter*. Kbh. 1870. 433-82. Optrykt i *Æsthetiske Studier*. 2. udg. Kbh. 1888. 223-77, *Samlede Skrifter*. I. Kbh. 1899. 186-214 samt *Samlede Skrifter. Danmark*. 2. udg. Kbh. 1919. 178-200.

8 Ny Række. VII. 1868. 321-64.

Rahbek, Bakkehusets historie og livet på Bakkehuset i de tre første årtier af det 19. århundrede. Genren er fortsat med Hans Kyrres *Knud Lyne Rahbek, Kamma Rahbek og Livet paa Bakkehuset* (1914, 2. udg. 1929), der trods titlens sidestilling af de tre emner først og fremmest er en biografi om Rahbek. Afsnittet om Kamma og livet på Bakkehuset fylder faktisk kun 56 sider ud af førsteudgavens 316 sider. I 1920 fulgte Troels-Lunds *Bakkehus og Solbjerg. Træk af et nyt Livssyns Udvikling i Norden*, der med et meget poetisk billede gjorde Kamma og livet på Bakkehuset mytisk. Samme genre om end mere nøgternt skrevet finder man i Arnold Hending's *Hvo kjender ej det kjære Bakkehus?* (1964). Forfatteren skriver selv, at bogen stort set er baseret på Hans Kyrres bog, samt artikler af Carl Dumreicher og Julius Clausen, formodentlig sidstnævntes ”To Aftener i Bakkehuset”.⁹

Steffen Linvalds *Æskekunst* med den meget sigende undertitel *Kamma Rahbek og hendes samtid* (1966), udkom i anledning af Dansk Papæskefabrikant-Forenings 50-års jubilæum, hvad der forklarer titlen. Bogen er langt hen ad vejen skrevet på basis af Carl Dumreicher og Birgitte Dalls artikler om Kammas æsker i *Frederiksberg gennem Tiderne VII* (1958), men inddrager som undertitlen indirekte angiver også tiden og livet på Bakkehuset modsat Inge Nørballer og Peter Braams Valores *Kamma Rahbeks æsker* (2000), der har karakter af en billedbog med fotografier af en lang række af de bevarede æsker, dels i Bakkehusmuseet, dels i privateje.

Da man i 1975 kunne fejre 200-året for Kammas fødsel, udgav Anne E. Jensen, der tidligere havde beskæftiget sig med Rahbek og hans forhold til andre digtere, *Kamma Rahbek 1775-1829 i Frederiksberg gennem tiderne XV*, hvor hun belyste Kammas liv og Bakkehuslivet i hendes forhold til Johan Ludvig Heiberg, J.P. Mynster og Chr. Molbech og søgte at komme bag om den mytedannelse, der knyttede sig til hendes navn.

Af de nyeste arbejder, der i realiteten er en krydsning mellem genrerne, må nævnes ”Bakkehusets poesi. Om Kamma Rahbek” af Anne Scott Sørensen¹⁰, sammes ”Blomsterpoesi – om Kamma Rahbek og Bakkehuset”¹¹ og endelig sammes ”Karen Margrethe Rahbek og Bakkehuset”.¹²

Ligesom Anne Scott Sørensen sætter fokus på blomsterne og på blomsterpoesi og tidens kvindesyn, er æskerne det centrale for Lise Busk-Jensen i hendes disputats om romantikkens forfatterinder, hvortil hun i øvrigt ikke henregner Kamma Rahbek, selv om den moderne forskning betragter breve, hvad

9 Vilh. Østergaard (red.): *Vort Folk i det nittende Aarhundrede*. I. Kbh. 1897. 212-26.

10 Elisabeth Møller Jensen (red.): *Nordisk kvindelitteraturhistorie 2*. Kbh. 1993. 38-44

11 Anne Scott Sørensen (red.): *Nordisk Salonkultur. En studie i nordiske skønånder og salonmiljøer 1780-1850*. Odense 1998. 327-49.

12 Karen Klitgaard Povlsen (red.): *Salon på Sophienholm omkring år 1800*. Sophienholm 2010. 86-93.

enten de er trykt eller ej, som en litterær genre. Kapitlet hedder i stedet ”Æskemagersken”, men behandler også meget kortfattet livet på Bakkehuset og ikke mindst brevvekslingen med Molbech. Mest bemærkelsesværdigt er dog hendes udtalelse om, at hun betragter æskerne ”som Kammas forsøg på at sammenfatte arven fra de foregående århundreders kvindekultur og danne en ny intimsfæreidentitet med de kulturhistoriske motiver i låget som arven fra salonkulturen og æskens rum som hjemlighedens beholder”.¹³ I det foregående har Lise Busk-Jensen faktisk nævnt, at interessen for at lave æsker havde hun fra faren, Hans Heger, og at Just Mathias Thiele, der var en habil æskemager, hjalp hende. Æskemageriet var med andre ord ikke en speciel feminin interesse.

Den seneste bog om Kamma er Inge Nørballer og Mette Wingses *Kamma Rahbek & Bakkehuset* (2012), der snarere har karakter af en samling artikler end en samlet og kronologisk fremadskridende fremstilling. Et portræt af Kamma bliver det aldrig til og heller ikke af Bakkehuset som sådan.

Gennem arbejdet med udgivelsen af Kamma og Molbechs brevveksling og læsningen af diverse breve og sekundærlitteraturen stod det mig efterhånden klart, at der manglede en stor og indgående fremstilling af Kamma Rahbek og livet på Bakkehuset, altså en kulturhistorisk studie, hvor utrykt materiale også blev inddraget, og hvor man søgte at gøre op med nogle af de mange myter, der knyttede sig til hendes navn lige fra spørgsmålet om karakteren af hendes ægteskab til hendes forhold til børn, og om hun holdt salon eller ej, for ikke at sige, hvilken mad der blev serveret.

Jeg planlagde derfor at gå i gang med at samle materiale til en sådan bog, da jeg var færdig med arbejdet med Kammas og Molbechs brevveksling. Den blev imidlertid lagt til side af forskellige grunde til fordel for udgivelsen af H.C. Andersens brevveksling med Lucie og B.S. Ingemann, i øvrigt tre personligheder, der alle var kommet på Bakkehuset. Den ene Andersen-brevveksling tog den anden, men Kamma var på ingen måde glemt.

I 1997 fik jeg således en opfordring fra Deutsches Historische Museum, Nationalmuseum i Stockholm og Norsk Folkemuseum til at skrive to artikler om henholdsvis den romantiske salon i Weimar og Berlin og salonkulturen i Danmark, som blev trykt i Bernd Henningsen, Janine Klein, Helmut Müssener och Solfrid Söderlind (udg.): *Skandinavien och Tyskland 1800-1914. Möten och Vänskapsband*. Stockholm 1997.

Der skulle gå ti år, før jeg for alvor i 2007 genoptog mine studier med en artikel om ”Kamma Rahbek og Johanne Langberg. Et bidrag til Bakkehusets historie” baseret på utrykte breve i *Umisteligt. Festskrift til Erland Kolding Nielsen*, der blev fulgt op af den ovennævnte *Alle blomsters kærlige venin-*

---

13 *Romantikens forfatterinder*: I. Kbh. 2009. 302.

de (2013), hvor jeg har samlet alle trykte og utrykte breve, der kunne belyse Kammass botaniske interesser og Bakkehusets have. Senest har jeg skrevet ”Lübeck ligger syd for Kassel. Omkring to breve fra Kammas Rahbek og et mindedigt af Friederike Brun” i *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, Bind 53, 2014.

Nu følger så en samlet fremstilling, der i form af en kulturhistorisk studie bl.a. søger at belyse spørgsmålet om, hvem Kammas Rahbek var, men også hvordan livet på Bakkehuset formede sig, og hvad hun og Bakkehuset betød for en række af de mennesker, der tilhørte kredsen omkring Bakkehuset.

Bogen falder i to dele. I første del, der omhandler tiden indtil Kammass og Rahbeks ægteskab i 1799, fortælles om hendes sociale og familiære baggrund fra Københavns brand i 1728 og fremefter. Bl.a. gives et rids af bryggererhvervets vilkår i 1700-tallet, og barndomshjemmet beskrives fx gennem oplysningerne i brandtaksationerne, ligesom kirkebøgerne fortæller den tragiske historie om en familie, der utallige gange blev ramt af tidens svøbe, den høje børnedødelighed, oplysninger, der hidtil aldrig er blevet benyttet i diverse bøger om Kammas og Bakkehuset. Kilderne har dels været bøger om Københavns historie, Folketeatrets historie, bryggererhvervets historie samt de utrykte kirkebøger fra Vor Frue Kirke, som nu i digitaliseret form er blevet tilgængelige på internettet. Sidstnævnte giver bag tørre opremssninger af fx faddere i forbindelse med en barnedåb megen viden om en families sociale status. Tilsvarende er Rahbeks ungdomsår belyst især gennem den meget detaljerede fortælling i hans erindringer, der bag et gammeldags og snørklet sprog opridses et ganske enestående tidsbillede. Da netop Bakkehuset kom til at spille så central en rolle i Kammas og Rahbeks liv er et kapitel om husets historie uomgængeligt. Netop en sen ombygning gav fx plads til Kammass berømte hjørnestue, der blev centrum for livet i huset i Guldalderen. Her har Allan Tønnesens detaljerede og grundlæggende studier i husets historie i *Bakkehusets Historie i Frederiksberg gennem tiderne XVII* (1995) været en uundværlig kilde.

Efter beskrivelsen af brylluppet har jeg i anden halvdel af bogen valgt at give en kronologisk skildring dels af Kammas Rahbeks interesser: haven, brevskrivningen og æskekunsten, således som de kommer til udtryk gennem hendes korrespondancer og venskaber med forskellige personligheder, dels af en række af hendes venskaber, der kan belyse hendes personlighed ikke mindst hendes religiøse tro og psykologiske spændvidde. Mine detailstudier har naturligvis dannet grundlag for kapitlerne om de samme emner. Det gælder således afsnittet om hendes botaniske interesse og venskabet med F.L. Holbøll og om Blomsterpigerne, der er baseret på min bog fra 2013, *Alle blomsters kær-*

lige veninde, hvor det grundlæggende arbejde med studier i trykte og utrykte breve m.m. var gjort. Kapitlet om Molbech og Hanne Langberg har baggrund i min udgave af Kamma og Molbechs brevveksling samt min artikel om Hanne Langberg i *Umistetligt* fra 2007, hvor jeg udnyttede Kamma og Hanne Langbergs utrykte brevveksling til dels at vise, at det absolut ikke havde været jalou-si, der førte til Kammas brud med Molbech, og dels, at Kammas skepsis over for lykken ved et ægteskab mellem Hanne og Molbech viste sig berettiget. Endelig må jeg nævne min artikel om Friederike Bruns mindedig ved Jens Baggesens død i 1826, der har dannet basis for kapitlet om Baggesen, hvor jeg i øvrigt også har haft stor nytte af P.H. Boyes ovennævnte bog om Kamma Rahbek samt afhendes og A.E. Boyes utrykte brevveksling, hvor hendes breve ligesom så mange andre fra hendes hånd desværre er udaterede. Alene de manglende dateringer gør det ofte til et næsten umuligt puslespil at skabe en kronologisk linje i hendes brevvekslinger. Trykte og utrykte breve har dannet grundlag for min beskrivelse af Kammas venskab med P.A. Heiberg, Johan Ludvig Heiberg og Oehlenschläger. Disse personligheder er måske nogle af de mest centrale i hendes liv. Gennem P.A. Heiberg belyses hendes rødder i Oplysningstiden og gennem sønnen Johan Ludvig ikke alene hendes stærke tagen parti for faren men også hendes kærlighed til børn, som mange selv i nyeste tid har haft svært ved at se. Johanne Luise Heiberg har her fremlagt et fyldigt materiale i sin dokumentariske beretning om svigerforældrene fra 1883, som yderligere suppleredes med Aage Friis' og Just Rahbeks videnskabelige udgave i 1947. Men ligesom for de øvrige kapitlers vedkommende har jeg også her citeret utrykte breve.

Med kapitlet om Just Mathias Thieles ophold på Bakkehuset i 1820'erne og H.C. Andersens besøg hos Kamma, hvor vores viden især er baseret på deres erindringer, har det været min hensigt at tage deres skildringer op til en kritisk vurdering, fordi de langt hen ad vejen har dannet basis for den myte, der er opstået omkring Kamma og Bakkehuset, hvor hendes teborde og æskekunst på det nærmeste har overskygget alt andet. Overraskende er det fx at sammenholde omtalen af Kamma Rahbek i Andersens selvbiografier med nogle temmelig kritiske udtalelser, han kom med over for Nic. Bøgh, hvis troværdighed der i denne sammenhæng ikke er grund til at betvivle.

Det afsluttende kapitel om Kammas forhold til Christiane, der er baseret på deres utrykte brevveksling, giver et indtryk af familiemennesket Kamma Rahbek. Her møder man gennem hidtil utrykte breve ikke alene hendes kærlighed til børn men også børnenes kærlighed til hende. Man får desuden et indblik i tidens mode og i Kamma som forretningskvinde, ligesom slutningen om Kammas død, der dels bygger på Rahbeks erindringer, dels på hidtil utrykte breve fra Christiane, bl.a. tjener til at give et indtryk af datidens begravelsesskikke.

Endelig følger som et tillæg en oversigt over Bakkehussproget baseret dels på trykte brevudgaver, dels på nye ord og vendinger, jeg har fundet under mit arbejde med de utrykte kilder.

Som stoffet er disponeret, har jeg, ønsket såvel at tegne et portræt af Kamma Rahbek ikke som tidsalderens muse, som myten vil vide, men som en formidler og et menneske med stor psykologisk indsigt, der satsede alt gennem engagementet i sine venskaber, som at give et kalejdoskopisk billede af livet på Bakkehuset gennem en række af de personligheder, hun gennem årene havde kontakt med.

At det skulle være den autoritative skildring af Bakkehuset gør jeg mig ikke illusioner om. Historiesynet vil altid skifte. Det er Georg Brandes' essay om Kamma et godt eksempel på. Da han skrev første udgave i slutningen af 1860'erne, var han en stor beundrer af hende, men beundringen blegnede senere i livet, og i en nekrolog over Rinna Hauch (1811-96), der var enke efter digteren Carsten Hauch og kvindesagsforkæmper, politisk radikal og ateist, regnede han nu Kamma til de "lidet betydende Personligheder", fordi han selv i mellemtiden havde ændret sig.